

УДК 343.133

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.65>

О. М. Кисляк

здобувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті встановлено, що кримінальне процесуальне законодавство містить положення, які не дозволяють слідчим в повній мірі здійснювати роботу з ефективного збирання доказів та виконувати завдання кримінального провадження.

Акцентовано увагу на тому, що повномасштабне військове вторгнення на територію України ознаменувалось, у тому числі, і непростю перевіркою на стійкість кримінального процесуального законодавства та можливостей його практичного застосування. За результатами аналізу слідчо-судової практики, встановлено, що кримінальне процесуальне законодавство потребує суттєвих змін, які комплексно мають вирішити проблему забезпечення ефективних розслідувань в умовах реальної війни та подолання її наслідків. Сформовано законодавчі пропозиції, а також обґрунтовано, що системність, сталість, забезпеченість, спадковість в роботі органів досудового розслідування та якість процесуального закону є одним з ключових факторів подолання безкарності за вчинені кримінальні правопорушення та забезпечення відшкодування шкоди завданої кримінально-протиправною діяльністю, що в умовах війни є запорукою досягнення справедливості для кожного потерпілого, у тому числі й від дій агресора.

Розкрито правову регламентацію процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану, а саме: на початку досудового розслідування; під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; при проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, в частині фіксації кримінального провадження, під час складання й передачі обвинувального акта до суду, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження; в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Ключові слова: *слідчий, органи досудового розслідування, слідчі підрозділи, кримінальний процесуальний статус, повноваження, обов'язки, воєнний стан.*

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року відповідно до Указу Президента № 64/2022 в Україні було запроваджено воєнний стан у відповідь на широкомасштабне військове вторгнення. Ракетні атаки на об'єкти цивільної інфраструктури, напади на цивільне населення та інтенсивні бойові дії на значній частині території країни призвели до реєстрації численних злочинів проти основ національної безпеки, а також миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [1].

Особливості регулювання кримінальних процесуальних правовідносин в умовах надзвичайних правових режимів полягають у тому, що вони підлягають регулю-

ванню не лише загальними нормами та законодавством, чинним в умовах звичайної життєдіяльності, але й надзвичайними законами. Ці закони мають специфічні особливості застосування, що відповідним чином впливають на регулювання сфери кримінального провадження [2, с. 100].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі питання правової регламентації процесуального статусу слідчого у кримінальному процесі в умовах воєнного стану були розглянуті у працях М. Бондаренка, І. Гловатюка, О. Дроздова, О. Кравчука, Л. Лобойко, Т. Лоскутової, Д. Санакоева, О. Скрябіна, Г. Тетерятника, С. Трача, Т. Фомина та інших.

Виклад основного матеріалу. Правовий режим воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3], встановлює порядок діяльності органів державної влади в умовах збройної агресії та загроз національній безпеці, незалежності, територіальній цілісності держави, однак не повністю охоплює ситуації, що виникають внаслідок збройного конфлікту. Норми міжнародного гуманітарного права визначають правову основу, через яку оцінюється поведінка учасників конфлікту, та які їхні дії можуть вважатися найтяжчими міжнародними злочинами – порушеннями законів і звичаїв війни. Як зазначає А. Павлюк, з одного боку, фіксуються факти скоєння воєнних злочинів, таких як напади на цивільні об'єкти, вбивства цивільних осіб, сексуальне насильство та інші, що вимагають детальної уваги, значних зусиль для розслідування та знань міжнародних стандартів для належної правової кваліфікації діянь. З іншого боку, значна кількість правопорушень, спрямованих проти національної безпеки, потребують системного залучення ресурсів правоохоронних органів для їх вивчення. На цьому тлі загальнокримінальні правопорушення залишаються індикатором стану правопорядку в будь-якому регіоні. Тому в таких умовах надзвичайно важливо, щоб кримінально-процесуальне законодавство України забезпечувало всі необхідні можливості для системи правосуддя, аби вона могла ефективно виконувати покладені на неї завдання та протидіяти новим викликам [1].

01 травня 2022 р. набрав чинності Закон України № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [4]. Це обумовлено тим, що під час воєнного стану нормальне функціонування державних інституцій стає неможливим і вимагає спеціальної регламентації процесу розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, бойові дії на певних територіях створюють умови, за яких стандартні методи фіксації процесуальних дій у кримінальному провадженні стають недоступними. Деякі території перебувають в окупації, що також ускладнює проведення

стандартного розслідування кримінальних правопорушень [5].

Відповідно до частини 3 статті 7 Кримінального процесуального кодексу України, зміст та форма кримінального провадження під час воєнного стану повинні відповідати загальним принципам кримінального провадження, з урахуванням особливостей, визначених у розділі IX-1 КПК України, що стосуються особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану [6].

У інформаційному листі Верховного Суду від 3 березня 2022 року № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» вказано, що у разі неможливості формування витягу з Єдиного реєстру досудового розслідування (далі ЄРДР), інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена обґрунтованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка повинна містити всі відомості, визначені у статті 214 КПК України (йдеться про частину 5 статті 214 КПК України). Цей документ може вважатися належним підтвердженням початку досудового розслідування та підставою для розгляду клопотань органу досудового розслідування. Варто підкреслити, що це правило застосовується до всіх кримінальних правопорушень, а не лише до певного конкретного переліку [7].

Л. М. Лобойко обґрунтовано зазначає, що після отримання заяви або інформації з іншого джерела, яка свідчить про наявність відповідних ознак, уповноважена службова особа повинна мати можливість розпочати процесуальні дії. Для забезпечення своєчасного розгляду обставин правопорушення, про яке надійшла початкова інформація до компетентного органу, у процесуальному законодавстві не повинно бути перешкод у вигляді заборони на здійснення процесуальних дій до виконання певних формальних процедур, таких як внесення до реєстрів чи складання постанов. Такі процедури можуть створювати значні, а іноді й нездоланні, перешкоди на шляху до оперативного та

ефективного початку кримінальної процесуальної діяльності [8, с. 90].

Неможливість внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань під час воєнного стану може бути викликана такими факторами, як вихід з ладу обладнання, перебої з електропостачанням та зв'язком, проблеми з доступом до Інтернету, а також труднощі з транспортом, блокування або захоплення адміністративних будівель тощо. У таких умовах органи досудового розслідування залишаються повністю процесуально обмеженими, не маючи реальних правових можливостей для проведення слідчих дій [9, с. 139]. У зв'язку з потенційними ризиками виникнення подібних ситуацій, слідчому, дізнавачу, прокурору доручено обов'язок винести постанову негайно, але не пізніше ніж через 24 години після подання заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть вказувати на вчинення кримінального правопорушення. Згідно з ч. 4 ст. 39 КПК України, керівник органу досудового розслідування під час дії воєнного стану має право своєю вмотивованою постановою, узгодженою з керівниками відповідних органів досудового розслідування, створювати міжвідомчі слідчі групи та призначати у їх складі старшого слідчого, який керуватиме діями інших слідчих [10].

Як підкреслюють Д. Санакоєв та О. Скрябін, питання щодо внесення даних до ЄРДР у кримінальному провадженні під час воєнного стану є предметом дискусії серед сучасних науковців. Це зумовлено тим, що успішне розслідування злочину значною мірою залежить від швидкості реакції правоохоронних органів та своєчасного початку первинних слідчих дій. В умовах воєнного стану у працівників правоохоронних органів можуть виникати затримки з внесенням даних до ЄРДР як в електронному, так і в паперовому форматах. Такі затримки можуть негативно вплинути на результати розслідування [5]. Т. Лоскутов підкреслює, що під час воєнного стану правова вимога щодо документування рішення про початок досудового розслідування шляхом складання поста-

нови є надлишковою. Ця формальність, навіть у постфактумному контексті, призводить до невиправданих витрат ресурсів органів досудового розслідування. Документальне оформлення рішення про початок досудового розслідування не впливає на захист прав і свобод громадян, а лише ускладнює процес оперативного виявлення винних у скоєнні кримінальних правопорушень та їх притягнення до кримінальної відповідальності [11, с. 342].

Відповідно до частини 1 статті 117 Кримінального процесуального кодексу України, строк у кримінальному провадженні, пропущений під час воєнного стану, може бути поновлений за умови, що заінтересована особа подала відповідне клопотання не пізніше 60 днів з моменту припинення або скасування воєнного стану.

У випадках, коли відсутня об'єктивна можливість виконання процесуальних дій у строки, визначені статтями 220 (Розгляд клопотань під час досудового розслідування), 221 (Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення), 304 (Строк подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова у відкритті провадження), 306 (Порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування), 308 (Оскарження недотримання розумних строків) КПК України, такі процесуальні дії повинні бути здійснені невідкладно, як тільки з'явиться можливість, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення або скасування воєнного стану (пункт 5 частини 1 статті 615 КПК України) [10].

У разі наявності підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді чи суду, визначених статтею 208 КПК України, або якщо існують обґрунтовані обставини, що свідчать про можливість втечі з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноважена службова особа має право затримати таку особу без ухвали слідчого судді, суду або постанови керівника органу прокуратури (пункт 6 частини 1 статті 615 КПК України).

Під час дії воєнного стану строк затри-

мання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури не може перевищувати 72 години з моменту затримання, як визначено вимогами статті 209 КПК України. Затримана особа без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу не пізніше ніж через 60 годин з моменту затримання [6].

Проведений аналіз норм КПК України, а також практики їх застосування слідчими, дають підстави для висновку, що сьогодні у їх практичній діяльності виникає низка проблемних питань, пов'язаних із здійснення тимчасового доступу до речей і документів, наявність яких створює певні труднощі у використанні результатів такого тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування кримінальних правопорушень. Основною причиною цього є недосконалість законодавчо визначених кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення як суб'єкта отримання доказів шляхом здійснення тимчасового доступу до речей і документів у досудовому розслідуванні [12].

У випадках, що вимагають негайного реагування, до ухвалення дізнавачем, слідчим або прокурором рішення про початок досудового розслідування, може бути проведено огляд місця події. Це рішення приймається невідкладно після завершення огляду. Проте, чинний КПК України містить положення, які ускладнюють повноцінне здійснення роботи щодо ефективного збору доказів та виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, зокрема щодо забезпечення швидкого розслідування, щоб кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, була притягнута до відповідальності. Це також стосується огляду житла або іншого володіння особи, оскільки відповідно до положень КПК, такий огляд здійснюється за правилами, встановленими для обшуку житла чи іншого володіння особи, тобто лише на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК України). При цьому, добровільна згода власника майна не звільняє слідчого від обов'язку

звернення до слідчого судді з клопотанням про отримання ухвали.

У зв'язку з цим, у ст. 234 КПК України слід передбачити, що огляд, який проводиться у житлі чи іншому володінні особи, може здійснюватися за добровільною згодою хоча б однієї особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора, слідчого чи дізнавача, погодженого прокурором, яке подається та розглядається у порядку, передбаченому КПК України для розгляду клопотань про проведення обшуку у житлі чи іншому володінні особи.

Відповідно до ч. 12 ст. 615 КПК України, дізнавач, слідчий, прокурор зобов'язані забезпечити участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості його особистої присутності – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника. І. Гловюк слушно звертає увагу на те, що правило щодо «дистанційної участі» у КПК України під час воєнного стану поширюється лише на захисника, тоді як про інших учасників кримінального провадження (представників потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження та інших) не згадується [13, с. 61].

У наукових колах вже підкреслювалося (І. Гловюк, О. Дроздов, Г. Тетерятник, Т. Фоміна, В. Рогальська, В. Завтур), що для дистанційної участі захисника необхідно дотримуватися наступних умов: 1) у кожному конкретному випадку слід визначити, чи вжив відповідний дізнавач, слідчий або прокурор всі можливі зусилля для забезпечення участі захисника у провадженні; 2) необхідно враховувати думку захисника та його підзахисного щодо можливості реалізації «дистанційного захисту», беручи до уваги такі конвенційні вимоги, як практичність та ефективність професійної правничої допомоги, зокрема в контексті конфіденційності спілкування з адвокатом; 3) аудіозв'язок не може повністю відповідати вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Доцільно забезпечувати дистанційну участь захисника за потреби шля-

хом проведення окремої процесуальної дії у режимі відеоконференції, яка повинна фіксуватися за допомогою технічних засобів відеозапису [14].

Відповідно до пункту 4 статті 223 Кримінального процесуального кодексу України, проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22:00 до 6:00) заборонено, за винятком невідкладних випадків, коли затримка може призвести до втрати доказів або втечі підозрюваного. Також винятком становлять випадки, передбачені статтею 615 КПК України. Таким чином, внесені зміни до законодавства дозволяють слідчим та прокурорам здійснювати слідчі та розшукові заходи цілодобово в умовах воєнного стану [7].

Процесуальні дії в рамках кримінального провадження документуються у відповідних процесуальних актах, а також із застосуванням технічних засобів фіксації, за винятком випадків, коли таке фіксування є неможливим з технічних причин. У разі неможливості складання процесуальних документів щодо ходу та результатів слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій, фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше ніж через сімдесят дві години після завершення таких слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій [10].

Важливо звернути увагу на особливості документування речових доказів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, винесення постанови про визнання речовими доказами не є необхідним. Такі постанови зазвичай використовуються слідчими для визначення переліку речей з метою подання клопотання про накладення арешту на них до слідчого судді. Це може бути необхідним у випадках, коли майно вилучається під час обшуку. Отже, постановою про визнання речовими доказами не є обов'язковою [15, с. 9].

Положення глави 26 Кримінального процесуального кодексу України залишаються чинними. Право на оскарження інших рішень, дій або бездіяльності прокурора, а також слідчого чи дізнавача не

обмежується. Скарги на рішення, дії або бездіяльність керівника органу прокуратури розглядаються слідчим суддею суду, в межах територіальної юрисдикції якого завершено досудове розслідування. У разі неможливості здійснення правосуддя відповідним судом з об'єктивних причин, розгляд здійснюється найбільш територіально наближеним судом, що може здійснювати правосуддя, або іншим судом, визначеним відповідно до законодавства (ч. 4 ст. 615 КПК України). Відповідно до ч. 3 ст. 615 КПК України, про рішення, прийняті прокурором у визначених цією статтею випадках та порядку, невідкладно повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення [10].

Відновленню підлягають втрачені матеріали кримінального провадження, яке не завершилося направленням обвинувального акта, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду. Рішення про відновлення матеріалів ухвалює слідчий суддя у разі надходження клопотання від прокурора або слідчого чи дізнавача, погодженого з прокурором, або сторони захисту чи потерпілого, за умови наявності витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань, або постанови про початок досудового розслідування, наявних у цьому кримінальному провадженні відповідних матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації, а також копій документів, засвідчених з використанням кваліфікованого електронного підпису. У разі недостатності зібраних матеріалів для відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження, слідчий суддя своєю ухвалою закриває розгляд клопотання про відновлення матеріалів і роз'яснює учасникам судового провадження право на повторне звернення з таким клопотанням за наявності необхідних документів [10].

Висновки. Отже, повномасштабне військове вторгнення на територію України ознаменувалось у тому числі і непростою перевіркою стійкості кримінального про-

цесуального законодавства та його практичного застосування. Очевидно, що КПК України все ще потребує суттєвих змін, які комплексно мають вирішити проблему забезпечення ефективних розслідувань в умовах реальної війни та подолання її наслідків. Сталість, забезпеченість, спадковість в роботі органів досудового розслідування та якість процесуального закону є одним з ключових факторів подолання безкарності за вчинені злочини, що в умовах війни є запорукою досягнення справедливості для кожного постраждалого, у тому числі і від дій агресора.

Список використаної літератури:

1. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/213263_dosudove-rozsliduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk
2. Тетерятник Г. К. Окремі питання правового регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2020. № 48. С. 98–101.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/print>
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 01 трав. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>
5. Санакоев Д., Скрябін О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 3. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/3_ua_n2/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92_3-2022-39-45.pdf
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravota-proces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>
8. Лобойко Л. М. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 87–92.
9. Тетерятник Г. К. Теоретико-правові питання проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. Правова позиція. Серія: Право. 2021. № 1. С. 137–141.
10. Особливості кримінального провадження у період воєнного стану. URL: <https://syrota.com.ua/blog/osoblyvosti-kryminalnoho-provadhennia-u-period-voiennoho-stanu/>
11. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 340–345. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.61>
12. Трач С. С. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Юридична наука. 2019. Т. 2. № 6. С. 88–92.
13. Гловюк І. В. Питання реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 57–63.
14. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України: станом на 30 грудня 2022 р. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2023. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/141e9323-8f98-4f61-bad9-bd88bb627707/content>
15. Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46805/1/Pretrial%20war%20crimes.pdf>

Kysliak O. M. Legal regulation of the procedural status of the investigator in criminal proceedings under martial law

The article establishes that criminal procedural legislation contains provisions that do not allow investigators to fully carry out the work of effectively collecting evidence and perform the tasks of criminal proceedings.

Attention is focused on the fact that a full-scale military invasion of the territory of Ukraine was marked, among other things, by a difficult test for the stability of the criminal procedural legislation and the possibilities of its practical application. Based on the results of the analysis of investigative and judicial practice, it is established that the criminal procedural legislation requires significant changes that should comprehensively solve the problem of ensuring effective investigations in conditions of a real war and overcoming its consequences. Legislative proposals have been formed, and it has been substantiated that consistency, constancy, security, heredity in the work of pre-trial investigation bodies and the quality of the procedural law are one of the key factors in overcoming impunity for committed criminal offenses and ensuring compensation for damage caused by criminal-illegal activities, which in war conditions is the key to achieving justice for each victim, including from the actions of the aggressor.

The legal regulation of the procedural status of the investigator in the criminal process under martial law is disclosed, namely: at the beginning of the pre-trial investigation; when applying measures to ensure criminal proceedings; during the investigation (search) and other procedural actions, in terms of fixing criminal proceedings, during the preparation and transfer of the indictment to the court, the restoration of lost materials of criminal proceedings; in criminal proceedings against minors;

Key words: *investigator, pre-trial investigation bodies, investigative units, criminal procedural status, powers, duties, martial law.*